

A close-up photograph of a person wearing a green jacket, holding a green watering can. The person's hands are visible, gripping the handle and the spout of the can. The background is a blurred green, suggesting an outdoor garden setting. The text 'Hoofdstuk 5' is overlaid on a green rectangular background in the lower-left area.

Hoofdstuk 5

Aan de slag in de schooltuin

Hoofdstuk 5

Aan de slag in de schooltuin

De dagelijkse praktijk van zaaien, bodemzorg, klussen en oogst

Nu de tuin is aangelegd, kan het tuinieren echt beginnen. Ontdek hoe de moestuinexperts de verschillende klussen in de tuin aanpakken.

PRAKTIJKTIP – Niet spitten?!

Vroeger werd er heel vaak gespit. Nu gebeurt het minder. Als je het kunt vermijden, heeft het veel voordelen. Als vuistregel kun je stellen: spit eventueel eenmaal (bij aanleg) en nadien niet meer. Zo spaar je je rug en het bodemleven. Soms kan spitten een snelle oplossing zijn, maar weet dat:

- Wanneer je tijd hebt, zijn er goede alternatieven om een moestuin aan te leggen.
- Diep spitten haalt de bodemlagen door elkaar. Dat is nadelig voor het bodemleven. Het kost veel tijd om die verstoring te herstellen.
- De grond losmaken in het voorjaar is nodig, maar dit kun je beter doen met een woelvork. Door zo min mogelijk te spitten zorg je voor een rijk en evenwichtig bodemleven. Dat is goed voor de gewassen én kinderen kunnen leren over het bodemleven.

5.1 Zaaïen

Zaaïen doe je in stappen, waarbij je opbouwt naar een gestructureerde schoolmoestuin, die makkelijk kan worden onderhouden en waar de gewassen goed herkenbaar terugkomen.

Rijen en rechte geulen

Laat de kinderen in rijen zaaïen. Ze zien zo duidelijk het verschil tussen een kiemplantje van de gezaaide groente en spontaan opgedoken onkruid. Als de kinderen bij het zaaïen aan het begin en het einde van de rij stokjes zetten weten ze waar ze wat hebben gezaaid. Zo is de kans kleiner dat ze tijdens het wieden de kiemplantjes van de groente eruit trekken.

Een rechte rij maken kan op meerdere manieren.

- Plaats twee stokjes in de grond aan de uiteinden van waar de rij moet komen. Span ertussen een touwtje en trek met een stok langs dat touwtje een geultje.
- Gebruik een geulbalkje en schuif het heen en weer over de grond. Zo ontstaat gemakkelijk een recht geultje dat overal even diep is.

Zaai in de geul en dek het zaad af met grond. Door maatstreepjes op het geulbalkje te zetten, kunnen de kinderen er ook afstanden mee meten.

PRAKTIJKTIP – Geulbalkjes maken voor de schooltuin

Geulbalkjes zijn houten balkjes van 2 x 2 cm en een lengte van 40 tot 60 cm. Een handige klusser maakt ze makkelijk zelf.

Plaats eventueel maatstreepjes op elke 10 cm, zodat kinderen de afstand tussen zaadjes kunnen meten.

Zaad uitspreiden

Bereken voor je gaat zaaien hoeveel zaad je nodig hebt. Deze informatie vind je op de verpakking van het zakje zaad of in hoofdstuk 4 bij de teeltinstructies per gewas. Afhankelijk van de leeftijd van de kinderen geef je ze de juiste hoeveelheid zaden of laat je ze zelf de hoeveelheid afmeten. Dan gaan de kinderen zaaien.

De zaden netjes verdelen is gemakkelijk met grote zaden: die kun je één voor één vastpakken. Kleine zaden vragen iets meer handigheid. Laat kinderen eventueel een stuk karton of stevig papier dubbelvouwen.

Zo ontstaat een gootje en kunnen de kinderen de kleine zaadjes beetje bij beetje uitstrooien.

Zaaidiepte

Houd rekening met zaadgrootte en grondtype. Hoe groter het zaad, hoe dieper je zaait. Je zaait twee keer zo diep als de grootte van het zaad. Als het zaad erg klein is, strooi dan met je handen een beetje aarde over het zaad. Vogels vinden zaad ook lekker en zien meer dan je denkt. Ook de bodemsoort speelt een rol bij de diepte waarop je zaait. In vaste klei zaai je wat ondieper dan in zand, waar het zaad makkelijk kan kiemen en wortelen.

Kiemsnelheid

De kiemsnelheid verschilt per gewas en per soort. De tijd varieert van enkele dagen (4 tot 8 bij radijs) tot een maand (wortel). Meestal geeft de zaadverpakking hier informatie over. Houd rekening met deze tijd bij het inplannen van de schooltuinlessen, bijvoorbeeld wanneer je de tuinles organiseert om de zaailingen uit te planten van voorgezaaide sla. Zie tabel 5A met gegevens van de gewassen.

Tabel 5A - Informatie per gewas

Gewasnaam	Zaai- of plantmaand	Oogstmaand	Groeitijd in maanden	Kiemduur in weken	Gewicht van een zaadje in gram	Zaaddiameter in cm
Aardappel	eind maart tot eind april	vroege rassen: eind juni, late rassen aug en halfvroeg en halflate juli-sept	3,5	nvt	30	3
Biet (rode)	eind maart tot eind april	juli tot nov	3	1	0,02	0,2
Boerenkool	eind maart tot eind april	juli tot feb	2,5	1 tot 2	0,1	0,4
Courgette	buiten half mei	begin juli	2	1	0,15	1
Eikenbladsla	(jan/febr voorzaaien) april/mei	juni/juli	1,5	1	0,001	0,1
Kievitsboon	half mei tot juli	sept/okt	2,5	1 tot 2	0,5	
Kropsla	(jan/febr voorzaaien) april/mei	juni/juli	1,5	1	0,001	0,1
Mais	half mei binnen, half mei buiten	aug	3,0	1,0	0,25	0,8
Peul (stampeulen)	maart	juni	2,5	1 tot 2	0,25	0,5
Pluksla	april/mei	mei/juni	1,5	1 tot 1,5	0,001	0,1
Pompoen	buiten half mei	sept/okt	4	1	0,15	1
Postelein (winter)	aug/sept	nov tot maart	3	1	0,002	0,1
Radijs	maart/april	mei/juni	1,5	0,5 tot 1	0,01	0,2
Rucola	maart	mei tot okt	1	0,5 tot 1	0,002	0,1
Snijbiet	april tot aug	mei tot okt	1,5	1 tot 1,5	0,02	0,2
Stam-sperzieboon	mei/juli	juli	2	1 tot 1,5	0,25	0,5

Tabel 5A - Informatie per gewas (vervolg)

Gewasnaam	Zaai- of plantmaand	Oogstmaand	Groeitijd in maanden	Kiemduur in weken	Gewicht van een zaadje in gram	Zaaddiameter in cm
Spitskool	half april	begin juli	2,5	1 tot 1,5	0,1	0,4
Stok-droogboon	mei	okt	5	2 tot 1,5	0,6	0,6
Stok-sperzieboon	mei/juli	juli/sept	2,5	3 tot 1,5	0,5	0,5
Tuinboon	maart	juli	3	1 tot 2	1	1
Ui	eind maart	juli	3	nvt	7	2
Wortel	eind maart tot mei	juli tot okt (naargelang vroege - late rassen)	3	4	0,007	0,1
Bloemen						
Afrikaantje wilde (Tagetes patula)	half april binnen, half mei buiten	juni tot okt	3	1 tot 2	0,01	0,1
Cosmea	half april binnen, half mei buiten	juni tot okt	3	2	0,01	0,1
Goudsbloem	maart tot sept	mei tot okt	2,5	2 tot 3	0,01	0,2
Zinnia	half april binnen, half mei buiten	juni tot okt	3	1 tot 2	0,01	0,1
Zonnebloem	april tot juli	juli tot nov	4	1 tot 2	1,5	1

5.2 Biologisch en gangbaar zaad

Zaad wordt gekweekt en geproduceerd door zaadbedrijven. Ze ontwikkelen steeds betere rassen, om aan te sluiten bij wat gevraagd wordt door telers of hun klanten. Dit proces heet veredeling. Zo worden bijvoorbeeld rassen ontwikkeld die resistent zijn tegen ziektes en plagen en er wordt geselecteerd op eigenschappen zoals kleur, formaat en smaak. Bij het ontwikkelen van nieuwe rassen wordt gewerkt met planten die op de gezochte eigenschap beter zijn dan andere. Met die plant wordt dan verder gewerkt. Het ontwikkelen van nieuwe rassen op deze manier duurt vaak wel 10 jaar of meer.

Door deze werkwijze zijn groenten en fruit meer afgestemd op wat mensen waarderen. Wist je dat de oorspronkelijke wortels bijvoorbeeld helemaal niet oranje waren? Witlof en spruitjes zijn in de loop van de jaren minder bitter geworden en bij broccoli zijn er rassen ontwikkeld met een langere stam, waardoor ze makkelijker geoogst kunnen worden met machines. Daardoor is broccoli voor de consument nu betaalbaarder dan vroeger.

Zaad wordt geteeld op biologische of op gangbare wijze. Aan de zaadjes zelf zie je meestal geen verschil. Het verschil zit in de manier waarop het zaad is geproduceerd. Bij de teelt van planten voor biologisch zaad wordt geen gebruik gemaakt van kunstmatige toevoegingen zoals kunstmest, groeihormoon of bestrijdingsmiddelen. Bij gangbaar zaad kan dat wel gebruikt zijn. Biologische zaadproductie is arbeidsintensiever en meestal iets minder productief. Daarom is biologisch zaad ook iets duurder dan gangbaar zaad. Daar staat tegenover dat je voor een milieuvriendelijke zaadteelt kiest.

In de schooltuin kunnen zowel biologisch als gangbaar zaad op een ecologische manier worden opgekweekt. Bij veel schooltuinondersteuners zien we een voorkeur voor biologische rassen als die beschikbaar zijn voor de gewenste gewassen.

Zaad voor de professionele markt wordt soms omhuld met een extra laagje, een coating. Dat laagje geeft een andere vorm, waardoor zaden gemakkelijker verwerkt worden door machines. Soms bevat het ook middelen die de plant beschermen tegen ziekten of plagen. Zaad dat is behandeld, herken je vaak aan felle kleurtjes. Op de verpakking lees je of en welke middelen zijn gebruikt.

Let op: behandeld zaad is niet bedoeld of geschikt voor kinderhanden. Het is daarom geen goede keuze voor in de schooltuin.

Raseigenschappen

Voor schoolmoestuinen kies je zaden met raseigenschappen die amateurtuinders op prijs stellen: lekker van smaak, sterker tegen ziekte, goede beworteling en veerkrachtig zodat er bij alle weersomstandigheden iets te oogsten valt. Deze vaak oudere rassen zijn meestal 'zaadvast'. Dit wil zeggen dat je de planten kan laten groeien tot ze zaden vormen, die je kunt oogsten om opnieuw te zaaien. Zo bied je eventueel extra leerkanalen aan de kinderen. Zie je de vermelding 'F1-hybride' op het pakje staan, dan moet je zelf geen zaden oogsten. De F1 zaden zijn ontwikkeld met de bedoeling een grote, planbare en uniforme oogst te realiseren, maar door de manier waarop ze zijn vermeerderd, zijn resultaten van zelfgeoogst zaad in een volgend jaar vaak minder goed. De oogst die wordt gerealiseerd met zulke moderne 'F1-hybriden' kunnen in sommige gevallen ook voor schooltuinen wel beter zijn dan met zaadvaste rassen, o.a. omdat de kwaliteit beter is of omdat ze soms resistent zijn tegen lastige ziekten zoals knolvoet in kool.

5.3 Tuinklussen

Naast het zaaiklaar maken en zaaien zijn er veel andere klussen bij het tuinieren, denk aan wieden, schoffelen of hakken en water geven. Laat zoveel mogelijk doen door de kinderen en zorg voor betrokkenheid van de schooltuinwerkgroep in de begeleiding. Bedenk vooraf hoe een en ander wordt geregeld tijdens schoolvakanties of als de kinderen om andere redenen niet kunnen tuinieren.

Wieden

Wieden betekent dat je met je handen onkruidplanten weghaalt. Met de hand kun je makkelijk selecteren welk plantje onkruid is en wat de gezaaide groente is. Tussen de plantjes in een rij wieden je daarom en gebruik je geen hak of schoffel.

Waarom wieden je?

Onkruid groeit meestal sneller dan de plantjes die je gezaaid hebt. Vooral als de groenten nog klein zijn, is het belangrijk om andere plantjes weg te halen. Als die groter worden, nemen ze licht en vocht weg van de groenten.

Wanneer wieden je?

Wieden gaat het best als de onkruidplantjes nog klein zijn en als de grond los en droog is. Hoe groter je het onkruid laat worden, hoe groter het risico dat de onkruidwortels verstrengelen met andere wortels waardoor je de groenten ermee uittrekt tijdens het wieden.

Hoe wieden je?

- Pak het plantje zo dicht mogelijk bij de bodem vast.
- Woel het los en trek het uit de grond.
- Schud de aarde uit de kluit of klop hem af tegen je schoen.
- Verzamel het onkruid in een emmer en breng het naar de composthoop.
- Zaailingen van onkruid, kun je als mulch laten liggen.

PRAKTIJKTIP – Wat is onkruid?

In dit handboek gebruiken we het woord onkruid voor alle planten die in de moestuin groeien die je er niet zelf zaaide of plantte. De zaden van deze onkruiden waren al aanwezig in de bodem, zijn aangewaaid of via vogels of andere dieren zijn verspreid. Het zijn vaak wilde planten die een belangrijke rol spelen in het ecosysteem. In een schooltuin kunnen onkruiden een educatieve functie hebben. Met kinderen kun je gesprekken voeren over de waarde van onkruid. Waarom noemen we het onkruiden en geen wilde planten? Vanwaar komt de negatieve connotatie met het woord onkruid? Welk nut kunnen ze hebben in of rond de schooltuin? Zijn ze toevallig ook eetbaar, en voor wie? Waar krijgen onkruiden op het schoolterrein een plekje om wel weelderig te mogen groeien en bloeien?

Hakken en schoffelen

Met een hak en een schoffel snijd je het onkruid net onder de grond af. De hak en de schoffel hebben daarom een scherpe rand.

Waarom hak of schoffel je?

Hakken en schoffelen doe je om te voorkomen dat onkruid de groei van je groenten belemmert.

Wanneer hak of schoffel je?

Zodra de rijen van de gezaaide groenten zichtbaar worden, kun je tussen de rijen hakken of schoffelen. Het is grover werk dan wieden. Je hebt meer ruimte nodig om schade aan de gewassen te voorkomen. Hakken en schoffelen doe je bij zonnig en droog weer. Hak of schoffel op kleigrond voordat de grond volledig is opgedroogd, want droge kleigrond is te hard.

Hoe hak of schoffel je?

Een schoffel duw je voor je uit, een hak trek je naar je toe. Schoffelen werkt alleen op lichte, losse grond en hakken kan op alle gronden. Schoffel of hak heel oppervlakkig, zodat je het onkruid net onder de grond afsnijdt.

“De groenblauwe moestuin bij onze school is veel meer dan een plek waar plantjes groeien. Het is een bijzondere plek waar we kunnen leren over natuur, hoe we beter voor onze aarde kunnen zorgen, en waar ons eten vandaan komt. In deze tuin zien we hoe belangrijk water en groen zijn en hoe we samen kunnen werken met de natuur.”

Robert Kwist, duurzame docent po 2023 Oranjeschool Rotterdam

Water geven

Wanneer geef je water?

Zorg dat het bodemoppervlak goed vochtig is bij het zaaien en planten. Hierna begiet je alleen als het nodig is. Als je planten elke dag water geeft, worden ze lui en vormen ze ondiepe wortels. Planten die zelf op zoek gaan naar water, vormen een uitgebreider wortelstelsel dat dieper in de bodem reikt. Daarom is het alleen noodzakelijk om in heel droge periodes te begieten. Beslis dus niet te snel om water te geven. Controleer altijd eerst hoe vochtig de bodem nog is. Stop hiervoor een spade in de grond en maak een gleuf. Voel met je hand aan de grond op 10 cm diepte. Voelt de grond koel aan, dan is begieten niet nodig. Voel je geen verschil in temperatuur, dan moet je wel begieten.

Hoe?

- Gebruik een gieter met een fijne broes (sproeikop met fijne gaatjes) voor jonge planten. Voor grotere planten mag de broes eraf. Gebruik voor kiemplantjes een plantenspuit.
- Gebruik als het kan regenwater om je planten te begieten, het kost niets en het leidingwater blijft beschikbaar als drinkwater.
- Het water mag niet te koud zijn. Als het water in je regenton erg koud is, is het beter om de gieter enkele uren te laten opwarmen door de zon.
- Geef een plant één keer per week een flinke hoeveelheid in plaats van elke dag een beetje. Dan vormt de plant goede wortels en wordt niet afhankelijk van toegevoegd water.

Hoewel het begieten van planten in de tuin tot een minimum beperkt wordt, is het noodzakelijk om toegang te hebben tot water. Water uit de kraan is kostbaar. Koppel regenpijpen af, plaats regentonnen of een grote watertank. Als reserve waterbron is een buitenkraan uiteraard heel praktisch.

PRAKTIJKTIP – Watertemperatuur

Het water is té koud? Sommige planten, vooral gewassen van tropische oorsprong, krijgen stressreacties van te koud water; ze vertragen of stoppen de groei eventueel met sterfte als gevolg. Neem als richtlijn dat het water niet meer dan tien graden lager is dan de omgevings-temperatuur. 's Morgens is het temperatuurverschil sowieso minder groot.

Een zaaibed voor voorzaaien

Een zaaibed is een aparte plek op het perceel. Je zaait er de groenten voor en laat ze opgroeien tot jonge kiemplanten, die je later verplaatst naar hun definitieve groeiplaats.

Hoe ziet een goed zaaibed eruit?

De grond van het zaaibed moet fijn zijn en vlak liggen, zo kan water ter plaatse in de grond sijpelen en stroomt het niet weg. Op fijn verkrumelde grond kunnen de kiemplantjes veel goede wortels vormen. Plantjes met sterke wortels hebben grotere overlevingskansen bij het verplaatsen. Speciaal bemesten is op het zaaibed niet nodig omdat de plantjes er maar kort staan. Extra voedingsstoffen doen zelfs meer kwaad dan goed: in plaats van krachtig plantgoed, krijg je dan lang uitgegroeide slappe planten.

Hoe een zaaibed maken?

- Maak de grond van het zaaibed onkruidvrij.
- Verkruimel de grond met een (hand)hark of krabber.
- Werk in de bovenste 5 cm van de bodem wat oude, verteerde compost in met behulp van een (hand)hark.

Dunnen van planten

Dunnen betekent dat je plantjes weghaalt uit een rij. Omdat zelden alle zaden kiemen, zaai je altijd een beetje te veel. Soms staan de plantjes dan toch te dicht bij elkaar om goed te kunnen groeien. In natte periodes drogen planten die tegen elkaar gedrukt staan te moeilijk op, wat kan leiden tot schimmelvorming. Om dat te voorkomen ga je dunnen. De overgebleven planten geef je zo ruimte om goed te groeien en op te drogen.

Wanneer dunnen?

Je dunt als je merkt dat de plantjes te dicht bij elkaar staan waardoor ze onvoldoende plaats hebben om te groeien of nat blijven. De grootte van de planten is minder belangrijk dan hoe dicht ze bij elkaar staan.

Hoe dunnen?

- Trek de plantjes voorzichtig uit met de hand en let erop dat de andere plantjes niet mee loskomen.
- Duw met je vinger de grond aan rond het plantje dat blijft zitten. Zo zit het zeker vast.
- Bij het dunnen van slapplanten gebruik je de verwijderde plantjes in een slaatje of bij de lunch.

Uitplanten

Het uitplanten is een belangrijk moment: kiemplantjes verlaten de plaats waar ze opgekweekt werden (bijv. een zaaibed of een potje binnenshuis) en komen op hun definitieve groeiplaats terecht in de moestuin.

Hoe uitplanten?

- Uitplanten is voor elk plantje een 'stressmoment'. Zorg daarom voor sterke, gezonde planten en ga voorzichtig en aandachtig te werk.
- Uitplanten doe je als de plantjes ongeveer 10 cm groot zijn, of als ze twee tot drie échte bladeren hebben (bladeren die verschijnen na de twee kiemblaadjes).
- Slappe plantjes mag je niet uitplanten. Geef ze vooraf voldoende water zodat ze dit kunnen opzuigen. Zet aangekochte planten met het potje eerst een half uur in een emmer water.
- Maak de grond van het perceel met een hark los en vlak.
- Markeer rijen om in te planten.
- Maak met je handen, plantschopje of pootstok plantgaten waar de plantjes mogen uitgroeien.
- Giet water in de plantgaten zodat ook daar de bodem goed nat is.
- Maak met je handen de grond rond de plantjes op het zaaibed goed los. Neem het plantje vast bij de stengel, vlak boven de grond. Trek de plantjes dan voorzichtig en traag uit de losse grond en ondersteun de worteltjes zoveel mogelijk.
- Leg de plantjes voorzichtig in een kistje op een krant.
- Ga met het kistje naar de plaats waar je de plantgaten gemaakt hebt en zet telkens één plantje in een plantgat.
- Plant het plantje iets dieper dan het in het zaaibed stond. De onderste bladeren moeten wel boven de grond uitkomen.
- Vul het plantgat met grond. Druk de grond rond het plantje goed aan. Zo zorg je voor een goed contact tussen de wortels en de grond.

“Schooltuinieren is een onmisbare basisvaardigheid voor kinderen om iets anders aan te zetten en te ontdekken. Buiten in de elementen wroeten in de aarde en over de weken heen de cyclus van zaaien tot oogsten, tot zelf koken ervaren. Nu meer dan ooit.”

Jan Dijstelbloem, directeur IVN Natuureducatie

Afharden

Plantjes die binnen gezaaid zijn, moeten wennen aan lagere temperaturen buiten. Ze moeten dus 'harder' en sterker worden voor je ze buiten uitplant. Ook bij (gekocht of zelf bewaard) pootgoed (bijvoorbeeld aardappelen) is het goed om ze te laten wennen aan het verschil tussen binnen en buiten. Dit wennen noemt men afharderen.

Wanneer afharderen?

Bij het uitplanten van:

- in een binnenruimte voorgezaaide plantjes van ongeveer 10 cm groot.
- pootgoed uit de winkel of dat gedurende de winter binnen is bewaard.

Hoe afharderen?

- Zet de potjes overdag buiten.
- De plantjes zijn nog niet sterk genoeg om buiten de koude nacht door te brengen. Haal ze daarom 's avonds weer binnen.
- Herhaal dit enkele dagen.
- Geef de plantjes tijdens het afharderen geen water meer.

Aanaarden

Aanaarden betekent dat je de aarde rond de stengel van een plant ophoogt. De opgehoogde delen van het perceel noemt men ruggen.

Waarom aanaarden?

Bij sommige planten, bijvoorbeeld aardappelen, bevordert aanaarden de ondergrondse stengelvorming. Het biedt ook een extra bescherming voor plantendelen die vorstgevoelig zijn. Omdat de grond op de ruggen sneller opwarmt en regen wordt afgevoerd, is aanaarden nuttig bij teelten die makkelijk schimmels vormen bij vocht.

Hoe aanaarden?

Duw de grond tussen de rijen met je handen of met een hak naar de planten toe. Verwijder gelijktijdig het onkruid dat eventueel aanwezig is.

Aanaarden van aardappelen

Naast de algemene voordelen van aanaarden, voorkom je bij aardappelen dat de knollen blootgesteld worden aan licht en daardoor groen worden. Zodra de planten 15 cm hoog zijn, duw je de grond tussen de rijen naar de planten toe. Bij vroeg geplante aardappelen mag je het opkomende loof gerust met aarde bedekken. Je kunt ook in twee beurten aanaarden: de eerste keer als de planten 10 cm groot zijn, een tweede keer als ze 15 à 20 cm groot zijn. Zo wordt het onkruid twee keer verstoord.

PRAKTIJKTIP – koolplanten plat planten om schade door koolvliegjes te beperken

- Als je tuinierd, word je soms geconfronteerd met organismen die jouw gewassen beschadigen. Zo zijn bijvoorbeeld de wortels van koolsoorten zoals spruitjes, spitskool en rode kool gevoelig voor vraatschade door koolvliegen. Ook hier kun je pesticiden 100% vermijden.
- Enkele jaren geleden deelde een doorgewinterde tuinier een truc om deze wortelschade bij koolplanten te voorkomen. Zijn verrassend eenvoudige en effectieve techniek wordt toegepast tijdens het uitplanten en wordt inmiddels door veel hobbytuiniers gebruikt. De techniek heeft geen officiële naam maar werd al snel 'plat planten' genoemd.
- Haal het plantje uit het potje.
- Leg het op de zij, 'plat', in het plantgat zodat het ongeveer horizontaal ligt.
- Vul het gat met grond.
- Geef water bij droog weer.

Als een koolvlegwijfje haar eieren aan de koolstengel legt, vreten de larven die eruit komen de wortels aan van jonge koolplantjes. Bij plat geplante kolen lijkt deze eileg verstoord. Misschien vergist het larfje zich van richting en kruipt 'naar beneden' richting wortels. Hoe het precies werkt, weten we nog niet, maar dat het werkt staat vast.

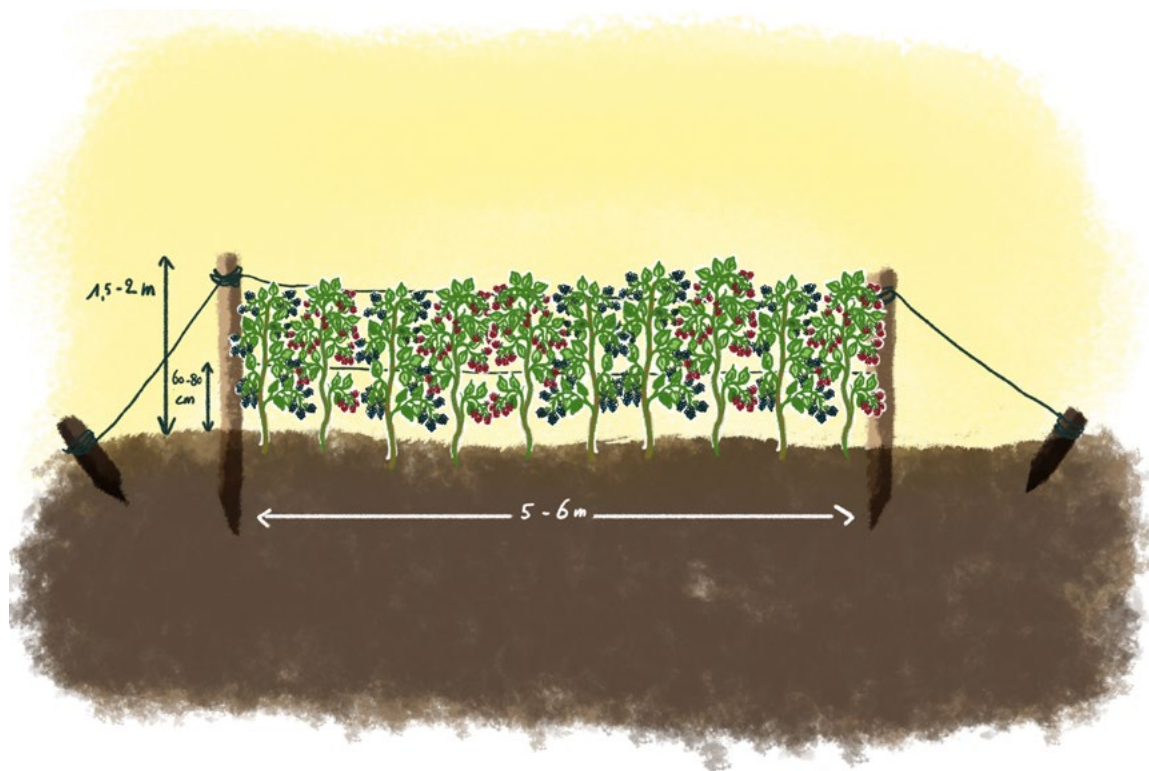

5.4 Plantensteunen maken

Sommige peul- en fruitgewassen maken lange uitlopers waar de groenten en het fruit aan groeien. Met plantensteunen zorg je dat deze een bepaalde richting op groeien en de groenten en het fruit gemakkelijk geplukt kunnen worden.

Een frambozensteun

- Zet twee palen van 1,5 tot 2 m hoog stevig in de grond op 5 à 6 m van elkaar.
- Span tussen de palen twee draden: een op 60 cm hoogte, de tweede op 150 cm hoogte. Eventueel kan je een derde draad spannen op 180-200 cm voor rassen die deze hoogte kunnen bereiken.
- Plant frambozen onder de draad op 50 cm afstand van elkaar. Bind de stengels vast aan de twee draden met natuurtoew, zoals sisal, vlas of hennep.

Een bramensteun

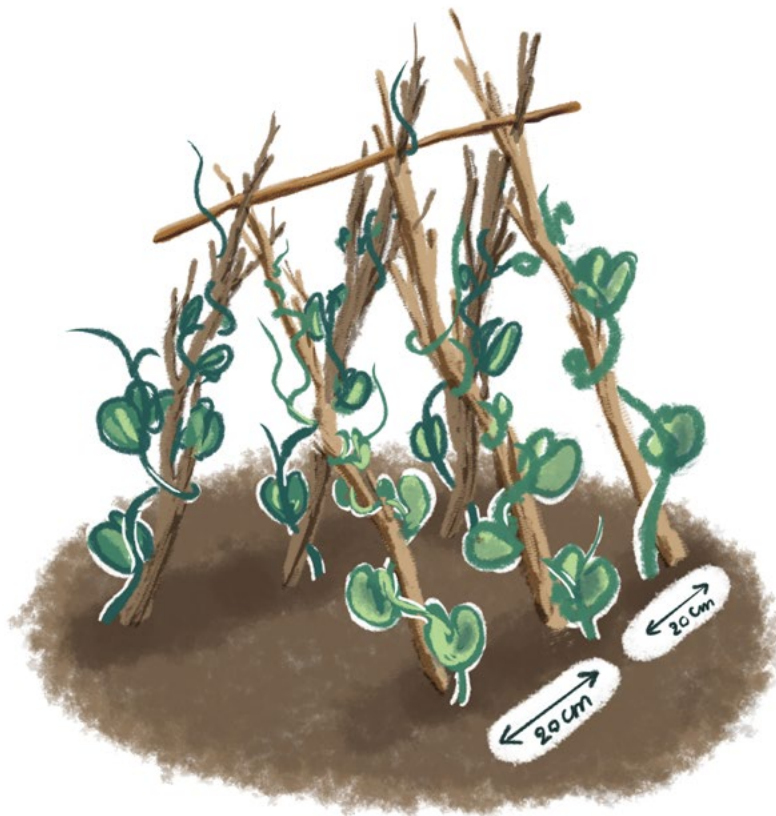
Ook bramen groeien het beste tegen een steun. De basis is hetzelfde als die van de frambozensteun, maar je hebt meer horizontale draden nodig om de planten goed aan te binden.

- Maak een steun voor de planten met palen van 2 m hoog. Zet de palen 5 tot 6 m uit elkaar en span er draden tussen op 80, 110, 140 en 180 cm hoogte.
- Bramen zijn erg sterke groeiers en plant je op 2 tot 3 meter afstand van elkaar.

Vanaf het tweede jaar na het planten, bind je in het voorjaar de scheuten van het vorige seizoen aan de draden. Doe dat bij voorkeur waaiervormig. Bij sterke groeiers houd je 3 tot 4 takken per meter over, bij zwakke groeiers 6 tot 7 scheuten. Knip de aangebonden scheuten 10 cm boven de bovenste draad af.

Een peulen- en erwtensteun

Hoge peulen- en erwten hebben een steun nodig waaraan ze zich kunnen vasthouden. De steun moet stevig zijn zodat deze niet omvalt als het waait. De hoogte van de steun hangt af van het erwtenras. Lees op de verpakking hoe hoog het erwtenras zal worden.

Een steun aanbrengen: waar en wanneer?

Plaats de peulen- en erwtensteun als de plantjes ongeveer 15 cm hoog zijn, na het aanaarden. Zet de steun tussen de twee rijen van een dubbele rij, zodat de plantjes van beide rijen erop kunnen rusten.

Hoe een steun maken?

- Maak een houten constructie uit rijshout (dat zijn dunne, jonge takken). Gebruik hiervoor snoeihout en kies takken met veel zijtakken. Haal een deel van de zijtakken weg en houd alleen de zijtakken over die in eenzelfde vlak staan. Steek om de 20 cm een tak schuin in de grond en bind de takken bovenaan samen.
- Heb je geen snoeihout? Gebruik stevig ijzerdraad voor je steun. Steek palen in de grond waartussen je draden kunt spannen. Zet de palen 2 meter uit elkaar en zorg dat ze goed vastzitten. Bevestig het ijzerdraad aan de palen. Begin op een hoogte van 10 cm boven de grond. Hoe hoog de hoogste draad moet komen, hangt af van het ras. Bind de planten regelmatig op.

Een bonensteun

Een bonensteun plaats je voordat je stokbonen zaait.

Hoe een steun maken?

- Maak een vierkant van 75 bij 75 cm op de grond.
- Plaats een stok in elke hoek.
- Breng de stokken bovenaan bijeen en bind ze vast.

5.5 Bodemzorg

Middels bodemzorg beogen we de bodem gezond te houden op een manier waarop we de bodem zo weinig mogelijk verstoren, verdroging en uitputting voorkomen en bodemorganismen de ruimte geven. Om de bodem gezond te houden kun je er beter zo min mogelijk op lopen om verdichting tegen te gaan. Een goed onderscheid tussen de bedden en de paden is belangrijk om de kinderen hieraan te helpen denken.

In de schooltuin houden we de bodem zoveel mogelijk bedekt. Vooral in de winterperiode, maar in het voorjaar en de zomer ook tussen de gewassen wanneer die het zaailing-stadium gepasseerd zijn.

- Je beschermt de bodem zo tegen zon, wind, vorst en (slag)regen. Je wilt voorkomen dat de bodem uitdroogt, wegwaait of uitspoelt.
- Je onderdrukt de opkomst van eenjarige onkruiden.
- Je bevordert een goede bodemstructuur.
- Een bedekte bodem buffert water beter dan een kale bodem.
- De neerslag sijpelt veel vlotter tot diep in de grond.

Er zijn twee manieren om een bodem te bedekken: je kunt een mulchlaag aanbrengen of groenbemesters inzaaien.

Bodembedekking: mulch

Mulchen is de bodem met een laagje organisch materiaal bedekken. Ideale materialen zijn stro, hooi, lang gras, afgevalen bladeren en gazonmaaisel. Let op dat er zo weinig mogelijk onkruiden of zaden in zitten.

Mulch heeft bijkomende voordelen:

- Het mulchmateriaal breekt af en levert voeding voor jouw planten.
- Onder de mulchlaag floreert het bodemleven. Je treft bijvoorbeeld meer regenwormen en pissenbedden aan. Zij zijn de motor van een vruchtbare bodem.

Mulchen tijdens het groeiseizoen

Zodra de plantjes geen zaailingen meer zijn, kun je de bodem met een mulchlaag bedekken. Alleen bij fijne bladgroenten, zoals veldsla en spinazie, kan mulchmateriaal lastig zijn als je de groente gaat schoonmaken en wassen om te eten. Mulch uit fijn gazonmaaisel strooi je heel dun. Grof, luchtig materiaal zoals bladeren of stro leg je tot 2 à 3 centimeter dik en vul je eventueel maandelijks aan. Dit is een makkelijk inplanbare, terugkerende activiteit. In de instructie per gewasgroep per maand in het wisselteeltsysteem krijg je hier op het juiste moment een herinnering voor.

Mulchen in herfst en winter

In de winter beschermt een mulchlaag de bodem niet alleen tegen felle regen en wind, maar heeft als extra voordeel dat de bodemtemperatuur onder de bedekking iets hoger blijft dan bij onbedekte grond. De activiteit van de bodemorganismen blijft hierdoor op een hoger peil, wat goed is voor de bodemvruchtbaarheid. Een winterbedekking aanbrengen doe je als volgt:

- Zodra er een perceel vrijkomt na de laatste oogst, maak je dat onkruidvrij.
- Licht de grond wat op met een spitvork of woelvork om er lucht in te brengen. Bij zware grond zoals klei moet je dat altijd doen, bij lichte grond (zandleem =mengsel van zand-, slib- en kleideeltjes) alleen als deze verdicht is. Een luchtige bodem houdt beter water vast.
- Breng een dikke (5 tot 10 centimeter) mulchlaag aan.

PRAKTIJKTIP – Hoe voedzaam is de bodem?

Er is geen eenduidige regel om te bepalen of een bodem voldoende voedzaam en luchtig is. Je kunt met de kinderen wel enkele testjes uitvoeren door met een spade een kluit uit de grond te halen op verschillende plaatsen in de tuin. Vergelijk de volgende elementen:

- Hoe moeilijk gaat de spade de grond in? Hoe makkelijker, hoe luchtiger de bodem.
- Hoeveel leven (kleine wortels van planten, diertjes, gaatjes en gangen,...) zit er in de bodem?
- Hoe donker is de grond? Hoe donkerder, hoe meer organische stoffen, hoe beter de bodem.
- Hoe rond zijn de kluiten? Hoe ronder, hoe luchtiger en beter de bodem.

In de lente

Begin maart neem je de mulchlaag weg en breng je het materiaal naar de composthoop. De onbedekte bodem warmt dan sneller op in de voorjaarszon. Je zult merken dat jouw bodem onkruidvrij is en vol zit met nuttige bodemorganismen. Je kunt nu volop zaaien en planten.

Bodembedekking: groenbemester

Groenbemesters zaai je op plaatsen waar de groenten al vroeg worden geoogst. Op de percelen waar groenbemesters groeien, hoef je geen mulch aan te brengen. Groenbemesters hebben nog meer voordelen:

- Ze nemen tijdens de groei voedingsstoffen op, soms van heel diep. Als ze afsterven en afgebroken worden door het bodemleven, komen de voedingsstoffen weer vrij in de bovenste bodemlaag voor de gewassen die er gaan groeien.
- De wortelontwikkeling van groenbemesters verbetert de bodemstructuur. Als de wortels later afsterven, blijft er een netwerk van kanaaltjes achter waarlangs water weg kan lopen.
- Ze bevorderen de biodiversiteit op en rond de tuin.

Snelgroeierende groenbemesters blijven het onkruid voor. Beginnende tuiniers kunnen kiezen voor phacelia, boekweit, komkommerkruid (bernagie) of zonnebloem. Je kunt ze tot half augustus zaaien. Zaai ze om de centimeter, zonnebloemen om de 5 tot 50 cm. Zonnebloemen worden groter als je ze meer ruimte biedt. Als je in rijtjes zaait, kun je de eerste onkruidplantjes makkelijk wegschoffelen. Er komen mooie bloemen aan als je ze voor half juli zaait, daarna wordt die kans kleiner. Op deze groenbemesters komen veel bijen, hommels en andere insecten af. Zonnebloemen zijn ook mooi in een vaas en in de herfst maak je vogels blij met de zonnepitten in de achtergebleven, uitgebloeide bloemen. Deze vier groenbemesters zijn niet winterhard en daar doe je je voordeel mee. Als phacelia, boekweit en bernagie bevroren, vormen de planten een laagje organisch materiaal. Er ontstaat een mulchlaag die langzaam verteert. Wat er in de lente van overblijft, hark je makkelijk weg, en voer je af naar de composthoop. Onder de mulchlaag vind je in het voorjaar schone grond, waar je meteen in kunt zaaien, zonder spitten. Zonnebloemstengels blijven de hele winter rechtop staan. In hun holle stengels overwinteren lieveheersbeestjes en andere insecten. In het voorjaar trek je de stengels makkelijk uit de grond en gooi je ze op de composthoop.

“De transitie naar een echt groen en eerlijk landbouw- en voedselsysteem kan alleen slagen wanneer wij als samenleving onze verantwoordelijkheid pakken en begrijpen hoe waardevol, gezond en duurzaam voedsel is. Schooltuinen zijn de ideale plek om jongeren deze praktische kennis over te brengen en ze te laten beseffen dat ze door de keuzes die ze maken zelf een waardevolle bijdrage kunnen leveren aan de wereld van morgen.”

Michaël Wilde - Director Bionext

5.6 Compost

Het woord compost is afgeleid van het Latijnse woord 'compositum = samenstelling'. Op een composthoop worden dode plantenresten door bodemdierpjes zoals regenwormen, pissebedden en miljoenpoten opgegeten en verteerd. Ze worden door bacteriën en schimmels geholpen om het materiaal verder af te breken tot compost, een product dat een samenstelling is van veel belangrijke voedingsstoffen voor planten. De voedingsstoffen sijpelen de bodem in en worden door de wortels van levende planten opgenomen.

Voordelen van compost

Voor de schooltuin raden we als bemesting compost aan. Het is een evenwichtige meststof met veel voeding voor planten (stikstof, fosfor, kalium, kalk enzovoorts). Het bulkt van de bacteriën en schimmels die samenwerken met wortels van planten en die voorzien van voeding en water in ruil voor suikers en eiwitten. Compost heeft een voedende functie voor de plant en is ook een goede bodemverbeteraar. Je bouwt er de algemene bodemgezondheid en -vruchtbaarheid mee op.

Compost is eenvoudig in gebruik, lokaal voordelig te verkrijgen of zelf te maken. En er zijn nog meer voordelen:

- De natuurlijke kringloop wordt (deels) gesloten.
- Het afval van de moestuin en het GFT-afval van de school worden ter plaatse verwerkt tot een waardevolle hulpstof.
- Een composthoop biedt veel leerkanalen.
- Leerlingen kunnen hun energie kwijt bij het omzetten van de composthoop.

Hoe kom je aan compost?

Compost maak je zelf van plantaardig afval. Het is leuk om te doen en goed voor de planeet, want je verwerkt dat afval gewoon zelf. Als je het niet (genoeg) zelf kunt maken, koop je compost bij een composteerbedrijf, of in een tuinwinkel.

Tip: ruik aan de compost en kijk goed. Rijpe compost is donker, en ruikt naar bosgrond. Als compost nog niet rijp is, dan ruikt het meer naar mest.

Zelf compost maken

Stap 1: meng bruin en groen materiaal

Om goed te composteren heb je twee soorten materiaal nodig. Bruin, koolstofrijk en luchtig materiaal zoals dorre bladeren, takjes, houtsnippers, stro en gedroogde grassen, én groen, stikstofrijk en vochtig materiaal zoals vers tuin- en keukenafval, mest van dieren (uitgezonderd kat en hond) en vers grasmaaisel.

Op school heb je veel fruitschillen. Dat is vers keukenafval. Wormen en andere beestjes vinden het lekker, maar fruitschillen bevatten veel water en veel suikers. Als deze verteren, krijg je zuurstofloze, vergistende brij in plaats van compost. Composteren lukt niet goed als je alleen 'natte materialen' gebruikt. Die bruine, dorre materialen zijn ook nodig. Composteren gaat het best als de materialen klein zijn. Knip of breek langere takken dus in korte stukjes.

Sommige materialen zitten tussen bruin en groen materiaal in omdat ze van allebei wat bevatten. Denk bijvoorbeeld aan stalmest of vers gesnipperde takken. Deze materialen zijn ideaal voor je composthoop, maar meng ze voor de zekerheid ook met zuiver bruin en groen afval. Precieze verhoudingen zijn er niet. Zorg dat je een verscheidenheid aan materialen hebt en ze goed mengt. Hoe beter je mengt, hoe beter de start van je composteerproces.

PRAKTIJKTIP – Dit gooi je niet in je composthoop of -bak:

Gekookte etensresten, brood, houtas, aarde, kalkpoeder, citrusvruchten en bananen.

Let op! Haal de vele stickertjes van alle schillen af want deze vergaan niet tijdens het composteren.

Stap 2: maak het knus

Een compostvat is prima, want die is behoorlijk afgesloten van de buitenwereld en dus vochtig en rustig. Dat is wat wormen, schimmels en andere beestjes nodig hebben om goed te werken. Je kunt ook werken met een compostbak die je bekleedt met grote stukken karton of hout (oude pallets), zodat je compost niet uitdroogt.

Stap 3: nat genoeg?

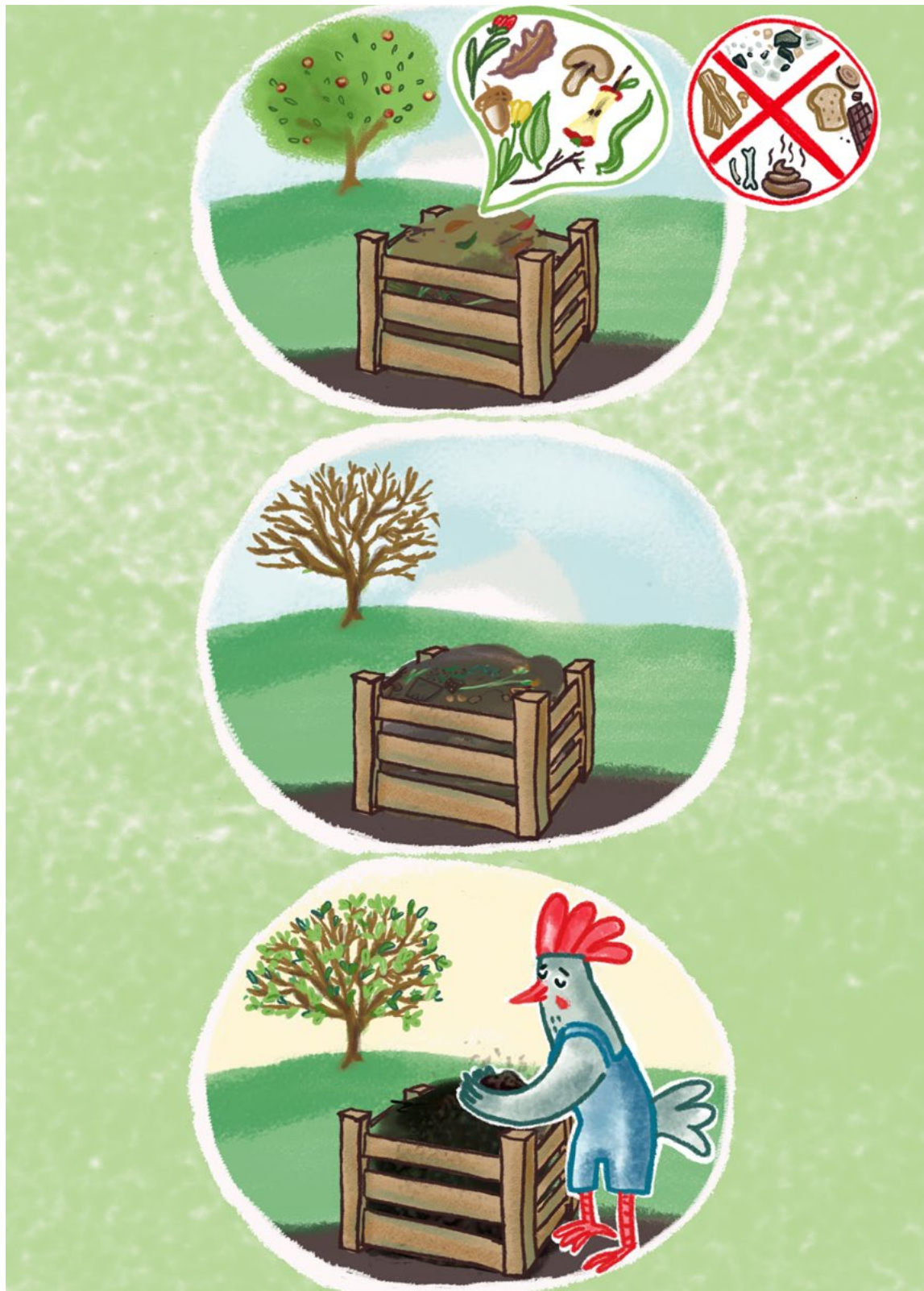
Tijdens de compostering als het materiaal 'een brij' begint te worden, is het nuttig om de vochtigheid in de hoop te controleren. Knijp een handvol gemengd compostmateriaal uit. Als er echt water uit loopt, is het te nat. Als er enkele druppels uit lopen, dan is het vochtig genoeg. Open je je hand en valt het materiaal uit elkaar dan is het te droog. Voeg dan wat water toe.

Stap 4: roer en schep

Heb je een vat? Roer dan minstens één keer per week met een compostverluchter, maar dagelijks mag ook. Een compostverluchter is een soort pook die vaak bij een compostvat geleverd wordt. Als alternatief kun je ook met een riek roeren, maar dit is iets lastiger.

Heb je een compostbak? Schep na een maand alles helemaal door elkaar met de riek, en zorg dat wat eerst aan de buitenkant zat, nu binnen in de hoop komt. Dat werkt makkelijker als je een lege bak ernaast hebt.

Zelf compost maken

Compost in de moestuin

Het is niet nodig om rijpe compost onder te spitten. Als je een woelvork gebruikt om de grond los te maken, kun je de compost voor of na die bewerking verspreiden over het moestuinbed. Hark erover en klaar. Je kan er meteen in zaaien en planten.

Voelt de (gekochte) compost nog warm en ruikt hij nog naar ammoniak? Meng deze compost lichtjes met de bovenste 5 cm van je moestuinbedden. Doe dat met een mesthaak, hark of cultivator. Wacht een week of langer voor je zaait en plant. Bij aanleg van de tuin kun je eerst de methode met het karton (no-dig) toepassen en daarop een laagje compost leggen of je kunt de compost ook onderwerken tijdens het eenmalig spitten.

PRAKTIJKTIPS

Wormenbak

Een wormenbak is een mooie toevoeging voor de schooltuin. Het zijn gestapelde kratten, waar compostwormen in wonen. Je kunt zelf zo'n bak maken of een kant en klare bak bestellen. In een wormenbak roer en schep je nauwelijks in vergelijking met een compostbak. Je compost vraagt dus minder werk.

Ratten weghouden

Zitten er veel ratten in de buurt? Zo houd je ze weg.

- Nooit gekookt voedsel toevoegen aan de compost
- Houtsnippers en -krullen toevoegen. Dit zorgt voor broei waardoor voor ratten eetbaar voedsel oneetbaar wordt.
- Verstoring: regelmatig de hopen omzetten.

Alternatieven voor compost

Als er geen ruimte is om zelf compost te maken en er geen budget is om compost te kopen, bestaan er natuurlijk alternatieve meststoffen. Er is misschien een buurman die paardenmest wil schenken. Of je kan via een andere weg aan mest van (liefst biologisch gehouden) kippen of duiven komen. Probeer mestkorrels te ontwijken. Ze zijn duurder en komen ook zelden uit een biologisch circuit.

Stalmest

Mest van paarden, koeien, geiten, vermengd met het strooisel van de stal wordt stalmest genoemd. Stalmest kan als een evenwichtige meststof in de schooltuin gebruikt worden. Het bevat plantenvoedende elementen en verbetert de bodemstructuur. Een nadeel is dat verse mest altijd onkruidzaden bevat. Verse stalmest kan verwerkt worden in de composthoop of rechtstreeks uitgespreid en dan licht ingeharkt worden. Om ongewenste residuen van bestrijdingsmiddelen en antibiotica te vermijden, gebruik je bij voorkeur biologische mest.

Champost

Champost, ook wel champignonmest genoemd, is een evenwichtige meststof. Het is goed verteerd, eenvoudig te verwerken en bovendien onkruidvrij. Houd er rekening mee dat champost:

- Zeer kalkrijk is en dus het meest geschikt voor zuurdere bodems.
- Een hoog zoutgehalte kan hebben. Laat hem daarom voor gebruik nog enkele maanden op een hoop liggen en vermijd gebruik bij zoutgevoelige gewassen (vb. aardbei, (veld)sla, andijvie).
- Overblijfselen van bestrijdingsmiddelen en toegevoegde kunstmeststoffen kan bevatten. Geef daarom de voorkeur aan de biologische variant.

PRAKTIJKTIP – Kunstmest?

Kunstmest is duurder in aankoop dan compost. Het is niet alleen een kostenpost voor de school maar ook voor het milieu. Kunstmest werkt een beetje zoals fastfood: het stelt snel voedingsstoffen ter beschikking maar draagt niet bij aan de gezondheid van de planten en de bodem. Van kunstmest gebruik je ook snel te veel, wat nadelig is voor het bodemleven. In het kader van een schooltuin raden we daarom het gebruik van kunstmest af.

“Een plant is niet geïnteresseerd in onze mening, maar vraagt om aandacht en zorg. In de schooltuin ontmoeten kinderen de wereld dus als een vraag en kunnen ze ontdekken dat ze zelf misschien het antwoord op die vraag zijn.”

Gert Biesta, hoogleraar ‘Educational Theory and Pedagogy’ aan de Universiteit van Edinburgh, hoogleraar ‘Public Education’ aan de National University of Ireland at Maynooth, en lid van de Onderwijsraad

5.7 Oogsten en eten uit de tuin

Na het zaaien en verzorgen komt de tijd van oogsten. Bij de ene plant, zoals pluksla, is dat al vanaf 6 weken na het ontkiemen mogelijk. Andere planten, zoals pompoenen, vragen meer geduld. Het duurt een aantal maanden na het zaaien tot ze oogstbaar zijn. Op een zaadzakje of in een moestuinboek vind je de oogsttijd. In de praktijk kan die afwijken, omdat de klimatologische omstandigheden in het groeiseizoen, zoals een lang koud voorjaar of een droge zomer, de oogstrijpheid van groenten vertragen of versnellen. Zorg bij het maken van de werkplanning voor enige flexibiliteit rondom de oogsttijd. Het oogsten van groenten is reden voor een feestje. Na al dat harde werken kan het resultaat geproefd worden.

Bereiden op of rondom de schooltuin

Direct van de plant een blaadje sla proeven, verser kan niet. Als dat blaadje sla zelf gekweekt is, willen kinderen het vaak eerder proeven, ook wanneer ouders aangeven dat hun kind geen groenten lust. In en rondom de schooltuin zijn diverse mogelijkheden te bedenken om de oogst te bereiden tot een smakelijke maaltijd.

Een salade of kruidenboter maak je met weinig moeite. Dit kan middels een vast recept, maar je kunt kinderen ook de vrijheid geven om door middel van proeven zelf tot een lekker recept te komen. Soep maken past in iedere oogstperiode. Zowel het snijden als koken kan buiten plaatsvinden. Als er een stroompunt is, kan de soep verwarmd worden op een keramische- of inductiekookplaat. Een stevige gasbrander is ook een optie. Koken op een echt kampvuur maakt de beleving extra speciaal. Uiteraard kan de oogst ook mee naar school om deze binnen in de schoolkeuken klaar te maken en gezamenlijk in de klas op te eten.

Een kookactiviteit kan, afhankelijk van de leeftijd en ervaring van de kinderen, om meer begeleiding vragen dan een reguliere tuinles, omdat kinderen met messen en vuur gaan werken. Denk goed na over de veiligheidsmaatregelen die bij deze activiteiten horen, zoals afspraken rondom de manier van snijden met een mes en de afstand tot het vuur.

Mee naar huis

Kinderen vinden het geweldig om groenten mee naar huis te nemen. Ze delen hun oogst vol trots met hun familie. Zo wordt het eten van verse groenten thuis gestimuleerd. Er zijn wel wat uitdagingen voordat de geoogste groente uit de schooltuin een lekkere gezinsmaaltijd thuis is. Met wat praktische oplossingen ondervangen we dat.

De schooltuinles is niet altijd aan het einde van de dag. Gaan de groente mee naar huis dan moeten ze op een goede manier vervoerd worden. Vraag kinderen om een oogsttas mee te nemen naar de schooltuinles. Er kunnen tassen door de school worden aangeschaft, of kinderen kunnen een boodschappentas van huis meenemen.

Zorg voor wat papieren zakken om kleinere bladgroenten in te doen als die worden geoogst en voor touwtjes of elastiekjes om een bosje rucola of radijs samen te binden zodat die vers en ongeschonden thuis aankomen. Stem met school af dat de groenten tijdens de schooluren na de schooltuinles op een vaste plek worden opgeborgen. Het liefst een plek die wat koeler is, zodat de groenten niet te veel uitdrogen.

Niet alle ouders koken nog met verse groenten of kennen alle groenten uit de schooltuin. Geef eventueel een makkelijk recept mee met de geoogste groenten mee naar huis. Je vindt veel verschillende recepten op schooltuinrecepten.nl.

UIT DE PRAKTIJK - Den Bosch: Kindcentrum de Kwartiermaker

Juf Sonja van KC de Kwartiermaker in Den Bosch heeft bij de opstart van de schooltuin een subliem idee bedacht voor het verdelen van de oogst. Want hoe jammer is het als de oogst mee naar huis gaat zonder dat je weet wat en of er iets mee gebeurt. Daarnaast is de schooltuin in de pauze open voor alle kinderen dus aan wie geef je het dan mee? Zij wilde de groenten uit de tuin letterlijk waarde geven. Nu wordt in de oogsttijd één keer per maand extra hard gewerkt. Op vrijdagochtend om 8.15 uur gaat het groentewinkeltje bij school open. Ouders kunnen de schooltuingroenten voor een klein prijsje kopen en de kinderen mogen achter de kassa staan en leren steeds beter tellen en rekenen.

Oogstfeest

Met een oogstfeest vier je samen de resultaten die geboekt zijn in de schooltuin. Het feest is een afsluiter van het schooltuinseizoen en geeft gelegenheid om te evalueren met kinderen, vrijwilligers en ouders en is een mooi moment om vooruit kijken naar het volgende schooltuinjaar. Je organiseert je oogstfeest tijdens de laatste les voor de zomervakantie, in een weekend rond die tijd of op een moment in de herfst, als de laatste groenten van de tuin komen. Bij een oogstfeest hoeft niet alles uit de tuin te komen. Maar het is wel leuk als er lekkere gerechten gemaakt worden met eigen oogst.

Het plannen van het oogstfeest kan al nadat je het teeltplan hebt gemaakt. De ingrediënten van de gerechten die op het oogstfeest geserveerd worden kunnen een rol spelen bij het bepalen van de groenten in het teeltplan. Wil je dit feestje samen met ouders en de buurt vieren, neem de datum van het oogstfeest dan aan het begin van het schooljaar al op in de jaarkalender van school. Een paar weken vóór het feest, nodig je iedereen officieel uit. De organisatie van een oogstfeest vergt tijd en aandacht. Er zijn veel materialen nodig: kookgerei, borden en bestek. Zorg op tijd dat je de benodigde materialen beschikbaar hebt. Ouders kunnen ook eigen servies meenemen.

Naast het samen bereiden en eten kan het oogstfeest ook een moment zijn waarop kinderen aan hun ouders - of bijvoorbeeld de groep die het jaar daarop gaat tuinieren - presenteren wat zij het afgelopen seizoen gedaan hebben. Dit kan met een verhaal, door middel van een speurtocht door de tuin of met een belevings- of creatieve opdracht die ouder en kind samen uitvoeren. Soms worden ouders zo enthousiast, dat zij zich voor het volgende schooljaar opgeven als vrijwilliger in de schooltuin of beginnen ze in hun eigen tuin een stukje moestuin.

5.8 Evaluatie

De evaluatie van organisatie, participatie, tuinlessen en teeltwijzen leidt meestal tot verbeteringen voor het volgende seizoen. De winter is daar een geschikte tijd voor, wanneer tuinwerkzaamheden op een laag pitje staan. Bespreek in de schooltuinwerkgroep successen, maar ook mislukkingen en schrijf verbeterpunten op. Bespreek hoe de verschillende fasen van de schooltuincyclus verliepen. Vraag aan de leerlingen welke groenten ze leuk vonden om te telen en lekker om te eten. Evalueer welke gewassen goed groeiden. Overleg met de leerkrachten hoe ze het tuinieren nog beter in de lessen kunnen integreren. Evalueer samen of de

taken helder en goed verdeeld waren en bekijk waar extra hulp nodig is. Inventariseer meteen ook de verwachtingen voor het volgende seizoen. Zo begin je voorbereid aan het nieuwe schooltuinseizoen. Als je jaarlijks evalueert, zal het schooltuinprogramma elk jaar verbeteren.

LESIDEE - Evalueren met de leerlingen

Met de leerlingen doe je een evaluatie om de kinderen te helpen bij het verwerken en opslaan van de schooltuinervaring. Kinderen leren reflecteren en ontdekken hun eigen voorkeur en talenten.

1. Wat heb je geleerd?

Overweeg een toets aan de start van het jaar om vast te stellen welke schooltuingroenten de kinderen al kennen en/of al eens geproefd hebben. Herhaal deze aan het einde van het jaar.

2. Wat vond je het leukst?

3. Wat vond je het minst leuk?

4. Wat vond jij de lekkerste groente die je hebt geproefd?

5. Welke groente vond je het minst lekker?

6. Ik ben / **nog net zo** / **itets minder** / **veel minder** / **helemaal niet** / bang van spinnetjes, kevertjes of andere beestjes.

7. De schooltuin is een andere plek om te leren dan in de klas. Je leert er andere dingen en op een andere manier. Wat zijn voor jou de verschillen? Vul in:

	In het klaslokaal	In de schooltuin
Hoeveel zin heb je in de les? 1 = geen zin 10 = veel zin		
Ik leer samenwerken 1 = niet veel 10 = heel goed		
Ik leer nieuwe dingen 1 = bijna nooit 10 = altijd		
Ik leer dingen die ik leuk vind 1 = Nooit 10 = Altijd		
Ik ben goed in wat ik hier leer 1 = Niet waar 10 = Heel erg waar		
Etc.		